

СЕКЦІЯ 2 ПРОБЛЕМИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ТА ДОРΟΣЛИМ

УДК 159.946.3:373.3-056.264

Ю. О. Бацура

магістрантка спеціальності
«Спеціальна освіта. Логопедія»

О. Б. Белова

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та
спеціальних методик

Кам'янець-Подільського національного
університету імені І. Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВУКОВИМОВИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Стаття розкриває особливості розвитку звуковимови у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. У статті розглянуті питання класифікацій порушень мовлення та причини порушення звуковимови.

Статья раскрывает особенности развития звукопроизношения у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями речи. В статье рассмотрены вопросы классификаций нарушений речи и причины нарушения звукопроизношения.

The article reveals the peculiarities of speech development in older preschool children with speech disorders. The article considers the issues of classifications of speech disorders and the causes of speech disorders.

Ключові слова: дошкільники з порушеннями мовлення, звуковимова, недорозвинення мовлення, порушення звуковимови.

Ключевые слова: дошкольники с нарушениями речи, понимание содержания рассказа, восприятия речевых значений.

Key words: preschoolers with speech disorders, sound pronunciation, underdevelopment of speech, speech disorders.

Постановка проблеми. Можливості самостійного розвитку мовленнєвої системи обмежуються недостатнім засвоєнням мовних засобів та навичок. Наприклад, труднощі самостійного засвоєння значення нових слів чи термінів, з якими дитина стикається в підручниках чи іншій навчальній літературі по всіх шкільних предметах. У результаті це приводить до неповного розуміння усного або писемного мовлення, що утруднює процес набуття знань.

На сучасному етапі процес реформування та удосконалення системи дошкільної освіти потребує перегляду діагностики, змісту і методів корекційного навчання дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку з урахуванням сучасних психологічних, лінгвістичних, психолінгвістичних, нейролінгвістичних, логопедичних досліджень мовленнєвої діяльності при порушеному онтогенезі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під час аналізу науково-теоретичної літератури та

спеціальних методик з питання навчання з позицій психолінгвістичного підходу у системі вивчення та корекції мовлення при порушення звуковимови дошкільників були розглянуті питання: теоретичні і практичні засади мовленнєвого розвитку п'яти-шестирічних дітей у межах дошкільної і початкової освіти розкрито в дослідженнях А. Богуш, Н. Вашуленка, О. Соловійова, Ф. Сохіна, Є. Тихєєва, Є. Фльориної, Л. Щерби; особливості навчання і виховання дітей з мовленнєвими порушеннями О. Белової, Н. Гаврилової, С. Коноплястої, Р. Лалаєвої, О. Мілевської, О. Литовченко, Н. Манько, І. Марченко, О. Мастюкової, О. Ревуцької, С. Серебрякової, Л. Спірової, В. Тищенко, Т. Філічевої, Л. Федорович, М. Шеремет; класифікація порушень мовлення Б. Грішпум, М. Морлі.

Мета дослідження – вивчення особливостей розвитку звуковимови у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих показників життєвої компетентності дитини дошкільного віку є її мовленнєва активність у різних сферах життєдіяльності, яка пов'язана з умінням встановлювати мовленнєвий контакт з оточуючими людьми, використовувати комунікацію для задоволення власних потреб, грамотно будувати і висловлювати свої думки. Проте на сучасному етапі є прогресуюча тенденція до збільшення кількості дітей дошкільного віку, котрі мають певні порушення мовленнєвого розвитку.

Однак змінюється не тільки клінічна картина певної вади, а й спостерігаються нові модифікації патологій розвитку мовлення у поєднанні з гіперактивністю, дефіцитом уваги, перинатальними ураженнями мозку. Недоліки мовленнєвого розвитку дитини призводять до гальмування пізнання нею навколишнього світу, оволодіння знаннями, обмежують її спілкування з однолітками і дорослими, до висловлення власних думок, які негативно впливають на формування її емоційно-інтелектуальної сфери і особистості в цілому [1; 2].

У логопедії розрізняють **три рівні** неправильної вимови звуків:

Перший рівень. Повне невміння вимовити звук. Дитина не може ні сказати його самостійно у фразовій мові, в окремих словах, ізольовано, ні повторити за зразком.

Другий рівень. Дитина правильно вимовляє звук ізольовано (а іноді навіть може повторити його в окремих простих словах), але спотворює або пропускає в усіх словах і у фразовій мові, тобто правильний звук є, але він не автоматизований.

Третій рівень. Дитина може правильно вимовляти звук ізольовано, в словах і навіть при повторенні фраз, але в мовному потоці змішує його з іншим, близьким за артикуляцією або звучанням, але теж правильно вимовляють ізольовано) [7].

Причинами порушення звуковимови є:

1. Органічні дефекти периферичного мовного апарату, його

кісткової і м'язової будови:

–укорочена вуздечка мови (під'язикова зв'язка); дефекти будови щелеп, що веде до аномалії прикусу; аномалії прикусу можуть мати кілька варіантів: прогнатія, прогенія, відкритий прикус-між зубами верхньої та нижньої щелеп при їхньому змиканні залишається проміжок, бічний відкритий прикус, який може бути лівостороннім, правостороннім і двостороннім.

–неправильне будова зубів, зубного ряду.

–неправильна будова піднебіння: вузьке, дуже висока («готичне») піднебіння або, навпаки, низьке, плоске, що перешкоджає правильній артикуляції багатьох звуків.

–товсті губи, часто з відвислою нижньою губою, або вкорочена, малорухлива верхня губа, що ускладнюють чітку вимову губних і губно-зубних звуків [3].

2. Недорозвинення фонематичного слуху. У дитини при цьому недоліку спостерігаються труднощі в диференціації звуків, що розрізняються між собою тонкими акустичними ознаками, наприклад дзвінких і глухих приголосних, м'яких і твердих свистячих і шиплячих.

3. Недостатня рухливість органів артикуляційного апарату: язика, губ, нижньої щелепи.

4. Зниження слуху. При цьому недоліку спостерігається утруднення в диференціації шиплячих і свистячих звуків, дзвінких і глухих приголосних.

5. Соціальні причини: непра-

вильне виховання мови дитини в сім'ї; постійне спілкування з малолітніми дітьми, у яких ще не сформувалася правильна звуковимова; наслідування спотвореного звуковимовлення дорослих членів сім'ї; двомовність в сім'ї, в результаті чого дитина переносить особливості вимови однієї мови на іншу; педагогічна занедбаність [4].

6. Загальна фізична ослабленість організму. Соматичні захворювання призводять до хронічної втоми дитини та її небажання до навчання правильної звуковимови. При цьому порушуються такі групи звуків:

–свистячі (с, з', з, з', ц), шиплячі (ш, ж, ч '), сонорні (л, л', р, р');

–задньоязикові (до, до ' , г, г', х, х ');

–дзвінки (в, з, ж, б, д, г), м'які (т', м', п' і інші).

Порушення груп звуків позначаються термінами, утвореними від назв грецьких букв, відповідних основного звуку кожної групи:

1. Сигматизм – недоліки вимови свистячих (с, з', з, з', ц) і шиплячих (ш, ж, ч') звуків.

Ротацізм – недоліки вимови звуків [р] і [р'].

Ламбдацізм – недоліки вимови звуків [л] і [л'].

Дефекти вимови піднебінних звуків: каппацізм – звуків [до] і [до']; гаммацізм – звуків [г] і [г']; хітізм – звуків [х] і [х']; йотацізм – звук [j '].

Дефекти озвончення – недоліки вимови дзвінких приголосних звуків. Ці дефекти виражаються в заміні дзвінких приголосних звуків парними глухими: (б-п, д-т, в-ф, з-с, ж-ш, г-к).

Дефекти пом'якшення – недоліки вимови м'яких приголосних звуків, які полягають в основному в заміні їх парними твердими, наприклад (д'-д, п'-п, к'-к, р'-р і т.д.) [5].

Проблема мовленнєвого недорозвитку у дітей ґрунтовно розроблялась і висвітлювалась у вітчизняній і зарубіжній літературі багатьма науковцями. Так дослідниками було розроблено різні класифікації порушень мовлення, серед яких найбільш відомі таких авторів, як Б. Гріншпун, М. Морлі (див. табл. 1).

Дослідниця Р. Є. Левіна перша описала особливості звукової сторони мови і фонематичного сприйняття у дітей із загальним недорозвиненням мови і виділила три рівня мовного розвитку [6].

I рівень мовного розвитку. У дітей I рівня мовного розвитку фонетико-фонематичний сторона мови характеризується фонематичної невизначеністю і нестійким фонетичним оформленням. Вимова звуків носить дифузний характер, що обумовлено нестійкою артикуляцією і низькими можливостями слухового розпізнавання. В вимові дітей I рівня мовного розвитку протиставляються один одному лише голосні-приголосні, ротові-носові, вибухові-щільні. Фонематичний розвиток знаходиться в зародковому стані: завдання виділення окремих звуків для дитини з таким розвитком мови незрозуміла і нездійсненна.

II рівень мовного розвитку. Фонетична і фонематична сторона мови дітей II рівня мовного розвитку характеризується наявністю безлічі спотворень, замін і змішань; у них

порушено вимова м'яких і твердих звуків, шиплячих, свистячих, аффрикат, дзвінких і глухих. При цьому звуки, що знаходяться в ізольованій позиції, діти можуть вимовляти правильно, помилки виникають при спонтанному вимові.

Таблиця 1.

Класифікація порушень мовлення

Автор	Тип порушення	Захворювання
Б. Гріншпун	порушення фонаційного оформлення висловлювання	дистонія, брадилалія, тахілалія, заїкання, дислалія, ринолалія, дизартрія
	порушення структурно-семантичного оформлення висловлювання	афазії, алалії
	порушення писемного мовлення	дислексія, дисграфія
М. Морлі	порушення мови	афазія, алексія, аграфія, затримка розвитку мовлення внаслідок розумової відсталості й порушень слуху
	порушення артикуляції	анартрія, артикуляційна апраксія, дислалія, дефекти артикуляції, зумовлені порушеннями слуху й аномаліями будови зубо-щелепного апарату
	порушення реалізації висловлювання	заїкання, прискорене, із спотиканням мовлення
	порушення голосу	афонія

Однією з характерних особливостей дітей II рівня мовного розвитку є недостатність фонематичного сприйняття, непідготовленість

до засвоєння навичок звукового аналізу та синтезу.

III рівень мовного розвитку. Для дітей III рівня мовного розвитку характерно недиференційоване проголошення звуків (свистячих, шиплячих, сонорних), коли один звук замінює одночасно два або кілька звуків даної або близької фонетичної групи (звук сь замінює звуки з, ш, ц, ч, щ). Крім того, звуки, складні за артикуляцією, замінюються простими (ф або т замінює групу свистячих або шиплячих, звук й – звуки л, р) [9].

Діти із недорозвиненням мовлення мають різний рівень сформованості психічних функцій у загальному. Недорозвиток першої сигнальної системи – мовлення – призводить до порушення другої сигнальної системи – психічних процесів: мислення, пам'яті, уваги, сприймання та уявлень.

На думку Л. Андрусишиної, недорозвиток мовлення негативно впливає на розвиток інтелектуальної діяльності, що обумовлює вторинність недоліків мислення та інших психічних процесів. З протилежного боку, у дітей із загальним недорозвитком мовлення присутній уповільнений темп психічного розвитку і дефіцитарність або недостатність окремих психічних функцій, які обумовлені морфо-функціональним дизонтогенезом мозкових систем (підкіркових структур, систем і підсистем головного мозку) [1].

Таким чином, у дітей із недорозвиненням мовлення проявляється складне поєднання порушень мов-

лення і пізнавальної діяльності. Вивчення науковцями (О. Белова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, О. Мілевська та ін.) проблеми виникнення, протікання і чіткої диференціації рівнів мовленнєвого розвитку залишається відкритим через мобільність його ознак у дітей дошкільного віку. Констатація взаємобумовленості порушень основних психологічних функцій та порушень мовлення окреслює нові шляхи пропедевтики і корекції мовленнєвого розвитку дошкільників [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізовано особливості розвитку звукомови у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Показано, що недоліки мовленнєвого розвитку гальмують пізнання дитиною навколишнього світу, оволодіння знаннями, обмежують її спілкування з однолітками і дорослими, висловлення власних думок, негативно впливають на формування її емоційно-інтелектуальної сфери і особистості в цілому. Також наведено класифікацію мовних порушень. Розглянуто форми і види порушення звуків під час мовлення і рівні мовленнєвого недорозвитку у дітей. Представлено можливі причини порушення звукомови. Доведено, що у дітей із недорозвитком мовлення спостерігається складне поєднання порушень мовлення та пізнавальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л. Є. Психологічні характеристики загально функціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ.

- Теорія і практика сучасної логопедії : збірник наукових праць, 2007. С. 18–23.
- Белова О. Мовленнєва готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2021. № 3 (107). С. 3-11.
 - Волосовец Т. В., Кутєпова Е. Н., Фомичева М. Ф. Основы логопедии с практикумом по звукопроизношению. Москва : Издательский центр «Академия», 2002. 200 с.
 - Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей : монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.
 - Денисова О. А. Детская логопсихология. Москва : ВЛАДОС, 2008. 175 с.
 - Левина Р. Е. Нарушения речи и письма у детей. Москва : Аркти, 2005. 221 с.
 - Нищева Н. В. Система коррекционной работы в логопедической группе для детей с общин недоразвитием речи. СПб. : Детство–Пресс, 2001. 350 с.
 - Чиркина Г. В. Основы логопедической работы с детьми. Москва : АРКТИ, 2011. 240 с
 - Шеремет М. К. Психо-мовленнєвий розвиток дітей із мовленнєвими порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2014. № 26. С. 270–274.

УДК 376-056.264-053.4

С. В. Івахнюк

*магістрантка спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

ІГРОВІ ФОРМИ РОБОТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті розкрито сутність поняття комунікативна компетентність. Окреслено проблему формування комунікативних компетентностей молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення, як головну умову успішної інтеграції у суспільство. Визначено умови, що сприятимуть покращенню мовленнєвого спілкування дітей даної категорії та запропоновано вводити в освітній процес ігрові вправи та завдання для формування комунікативних компетентностей молодших школярів з (ТПМ).

В статті обозначена проблема формування комунікативних компетентностей младших школьников с тяжелыми нарушениями речи, как главное условие успешной интеграции в общество. Определены условия, способствующие улучшению речевого общения детей данной категории и предложено вводить в образовательный процесс игровые упражнения и задачи для формирования коммуникативных компетентностей младших школьников (ТПМ).

The article reveals the essence of the concept of communicative competence. The